ATLASUL DIALECTAL AL LIMBII ALBANEZE. ELEMENTE COMUNE CU ROMÂNA

GR. BRÂNCUŞ

Au apărut la Tirana, în 2007, sub egida Institutului de Lingvistică şi Literatură al Academiei de Ştiinţe a Albaniei, două volume ale Atlasului lingvistic albanez[1], operă datorată unui grup de profesori de la Universitatea din Tirana: Jorgj Gjinari, Bahri Beci, Gjovalin Shkurtaj şi Xheladin Gosturani; au colaborat Anastas Dodi şi Menella Totoni. Coordonarea activităţilor preliminare pe care le implică elaborarea unui atlas lingvistic a revenit lui J. Gjinari, care semnează şi un foarte instructiv studiu introductiv (în albaneză şi în versiune italiană), din care se reţin mai cu seamă informaţiile privind problematica generală a dialectologiei albaneze, datele istorice care au premers cercetările propriu-zise pentru întocmirea Atlasului, precum şi toate lucrările pregătitoare în legătură cu organizarea anchetelor, clasificarea materialului şi redactarea hărţilor. De fapt, Atlasul se deschide cu un cuvânt-înainte („parathënje") al lui Mahir Domi, albanolog din generaţia mai veche, care a susţinut mereu, încă din anii '50 ai secolului trecut, ca şi Eqrem Çabej şi Al. Xhuvani, efortul lingviştilor tineri de a investiga toate zonele dialectale ale ţării. S-ar putea spune că realizarea unui atlas dialectal a fost întotdeauna un ideal al generaţiilor de intelectuali albanezi, susţinut adesea de mulţi albanologi străini.

Hărţile Atlasului reflectă trăsăturile constitutive ale albanezei comune, precum şi numeroasele variaţii geografice actuale împreună cu stadiile lor intermediare. Prin trasarea izogloselor se conturează zonele arhaice, mai conservatoare, şi ariile în care au apărut inovaţiile, cele interne sau, în unele cazuri, cele determinate de contactul albanezei cu idiomurile vecine. Gjinari observă că în anchetele pentru Atlas au fost descoperite nu numai variante fonetice noi, ci şi unele forme gramaticale şi cuvinte necunoscute încă lingvisticii albaneze. Aşadar, Atlasul albanez este, pe lângă o descriere fidelă a configuraţiei dialectale a limbii şi un bogat fond de date privind evoluţia albanezei din perioada comună până în

[1] *Atlasi dialektologjik i gjuhës shqipe* [= Atlasul dialectal al limbii albaneze], vol. I–II, 2007, publicat de Università degli Studi di Napoli L'Orientale, Dipartamento di Studi dell' Europa Orientale.

FD, XXXI, Bucureşti, 2012, p. 5–19

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

epoca modernă. Această operă interesează, deopotrivă, atât albaneza contemporană cât şi istoria acestei limbi.

Cele două dialecte principale, *tosc* (vorbit în sudul ţării) şi *gheg* (în aria nordică), cu trăsături distinctive fundamentale care datează din perioada antică a limbii, sunt recunoscute în scrisul literar încă de la începutul secolului al XIX-lea. De altfel, primul text albanez, *Meshari* [„Liturghierul”] lui Buzuku, din 1555, e o traducere făcută în dialectul de nord.

În treacăt fie spus, în ghegă a scris, la începutul secolului trecut, Gjergj Fishta, unul dintre cei mai mari poeţi ai locului, care a valorificat exemplar folclorul albanezilor munteni. În trecut s-au publicat în ambele dialecte numeroase culegeri de folclor literar, gramatici şi dicţionare. Unii lingvişti au elaborat chiar studii monografice asupra graiurilor remarcabile prin arhaicitatea lor. Dar, după cel de-al Doilea Război Mondial, normele literare unice se constituie, prin decret oficial, pe baza dialectului tosc.

Ideea întocmirii unui atlas dialectal datează de multă vreme în lingvistica albaneză. Stimulat de avântul pe care-l luaseră cercetările de geografie lingvistică în Europa din prima jumătate a secolului al XX-lea, Eqrem Çabej redactează în 1943 un chestionar pentru viitoarele anchete dialectale în Albania. După 1950 a apărut în Albania un număr imens de monografii şi schiţe descriptive ale graiurilor locale, precum şi unele studii de sinteză şi cursuri universitare de dialectologie. La acestea s-au adăugat cercetările asupra graiurilor albaneze din afara ţării: Cosovo, Macedonia, Muntenegru, Grecia, Italia de sud, Sicilia. O parte a materialului lingvistic obţinut în aceste zone, conservatoare prin excelenţă, se reflectă în puncte speciale pe hărţile Atlasului.

Anchetele propriu-zise au durat aproape şase ani (1980–1985), pe o reţea foarte deasă constituită din 171 de puncte cartografice. Distanţa dintre localităţile anchetate (nu numai sate, ci şi oraşe) este de aproximativ 17 km (mai mare în zonele de munte, mai restrânsă în cele de câmpie), ceea ce este ideal pentru cercetarea în amănunţime a graiului vorbit. Din raţiuni uşor de înţeles, au fost anchetate mai cu seamă persoane în vârstă.

Chestionarul de bază, de peste şase sute de întrebări, publicat la sfârşitul volumului întâi cuprinde, în general, fenomene previzibile; de aici observaţia că anchetatorii au urmărit atât verificarea acestora pe teren ca fenomene reale de limbă vorbită, cât şi, mai ales, izoglosele lor, liniile de demarcaţie prin care se conturează unităţile dialectale. De asemenea – fapt important – particularităţile de limbă prevăzute în chestionar sunt considerate din perspectiva funcţiei lor în ansamblul lingvistic, cum e cazul, de exemplu, al fonetismelor repetabile, ori al sufixelor şi desinenţelor din structura morfematică a cuvintelor.

Trebuie precizat că „întrebările” din chestionarul fonetic şi gramatical sunt redactate în limbajul special al lingvisticii pe baza unei descrieri amănunţite a foneticii şi morfologiei graiurilor albaneze. Anchetatorii urmăreau sunetele cu realizările concrete şi funcţiile lor în cuvânt, precum şi structura formelor cu variaţiile posibile al morfemelor.

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

Primul volum, cu 360 de hărți, este în parte consacrat foneticii şi fonologiei. Reținem aici hărțile care conțin fenomene caracteristice: vocalele accentuate (cu opoziția de cantitate: lungi în ghegă şi scurte în toscă), vocalele nazalizate în ghegă (şi absența nazalizării în toscă, cu consecința rotacizării lui *n*), evoluția grupurilor vocalice *ua* (*thua*), *ye* (*fyell*), *ie* (*dielli*), consoana laringală *h* în diferite poziții în cuvânt, opoziția de forță *r*: *rr*, *ll* (velar, cu variantele posibile), spirantele *th*, *dh*, africatele (*ç*, *xh*), palatalele (*q*, *gj*), grupurile *ng*, *nd*, *nb*, *ngj*, palatalizarea lui *p*, *b*, *f* (urmate de *i̯*) şi *m* (+ *j*), evoluția lui *u* (urmat de *ll*, *r*), în funcție de caracterul închis sau deschis al silabei (*hekur – hekri*), variații de accent (*aí – a̱í*, *pará – páre* etc.).

Din domeniul gramaticii, cele mai multe hărți conțin particularități privind genul neutru (în lingvistica albaneză: ambigen), genul numelor colective, bogăția de desinențe ale pluralului (cu unele modificări în structura radicalului), distincțiile cazuale (acuzativul, ablativul), articolul definit postpus, substantivarea adjectivului, varietatea de forme pronominale posesive, prezentul indicativ al auxiliarelor şi al câtorva clase frecvente de verbe, formele de auxiliar în structura perfectului, tipurile de viitor, infinitivul, imperativul reflexiv-pasiv, regimul verbelor incoative, valorile unor prepoziții, conjunctivul în structura propozițiilor finale etc.

Volumul al II-lea este rezervat, în întregime, lexicului, în general, popular, un lexic organizat semantic: fenomene ale naturii, agricultură, faună, floră, rudenie, părți ale corpului, locuință, îndeletniciri, unelte, timp, spațiu, numere. La sfârşitul volumului e dat un foarte util indice de cuvinte care figurează pe hărți. În indicele special întocmit pentru fiecare hartă (pe pagina din dreapta) sunt notate variantele fonetice şi gramaticale ale cuvintele de bază, iar într-un chenar separat sunt înşirate sinonimele acestora. Pe harta propriu-zisă variantele de tot felul sunt reprezentate prin simboluri (linii şi figuri geometrice colorate). Aceste detalii tehnice sunt utile pentru consultarea cu uşurință a Atlasului.

Există, din loc în loc, hărți-sinteză, cu reprezentarea câte unui grup mai mare de fenomene, de exemplu: seriile vocalelor accentuate, termenii sinonimi pentru „cocean” etc.

Pentru istoria limbii române, Atlasul dialectal albanez prezintă un interes special, în sensul că asemănările mari dintre română şi albaneză se reflectă pe hărți cu răspândirea teritorială exactă. De la început trebuie să precizăm că identitățile de structură fonetică, gramaticală şi lexicală ale celor două limbi, remarcate de multă vreme în lingvistica balcanică, au, la nivel dialectal albanez, în marea majoritate a cazurilor, extensiune geografică limitată la dialectul tosc. S-ar impune de aici o concluzie de natură istorică, aceea că legăturile primordiale le vor fi avut românii cu albanezii din aria toscă. Foarte probabil, albanezii tosci se vor fi coborât, ca şi românii fărşeroți, din ținuturi mai nordice, unde va fi avut loc, timp îndelungat, contactul lor cu românii. În română, asemănările cu albaneza au, în cele mai multe cazuri, caracter general, de unde ipoteza că contactul albano-român se va fi produs în perioada românei comune, de dinainte de separația dialectală a acesteia. Cele două limbi, în contact nemijlocit, au moştenit din substratul traco-ilir, unele

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

tendinţe care s-au concretizat în perioada lor de comunitate. Iată ce informaţii ne oferă, în această privinţă, hărţile remarcabilei opere a dialectologiei albaneze.

1.a. În domeniul fonetic, asemănările dintre albaneză şi română sunt numeroase. Vocala *ë* (rom. *ă*), indiferent de poziţia în care se află în cuvânt, este un sunet (fonem) general în dialectul tosc. De exemplu, *-ë* final se păstrează în toscă, dar în ghegă, dispariţia lui *-ë* a avut ca urmare lungirea vocalei din silaba precedentă: (h. 1.a), t. *plakë*, g. *plāk*. De asemenea, *ë* neaccentuat din silaba iniţială deschisă se conservă în dialectul din sud, dar dispare în cel nordic: t. *gëzim*, *këpucë*, *përrua*, g. *gzim*, *kpūc*, *prrū* (h. 47. b). În poziţie nazală, *ë* s-a menţinut în toscă şi a devenit *ã* în ghegă. Ariile celor două variante sunt clar determinate (h. 38 a, *zë - ri*, *lëmë*, *bëj* şi h. 38b/1, fonemul /*ë*/ accentuat în *zë*, *lë*: reflexele *ë* (şi *e*) în sud şi *ã* în nord.

Aşadar, în numeroase hărţi din vol. I se reflectă conservarea vocalei centrale *ë* (= ă) în toate vecinătăţile posibile. Această situaţie corespunde, într-un anume fel, cu cea cunoscută nu numai în dacoromână, ci şi în aromână, dialect sortit să evolueze alături de dialectul tosc.

1.b. Rotacismul lui *-n-* simplu intervocalic din cuvintele vechi, anterioare influenţei slave, e un fenomen general în toscă, precum şi în graiul din localităţile din Sicilia şi sudul Italiei, unde au emigrat, de timpuriu, albanezi tosci. În h. 64, zona ghegă, cu *-n-*, e delimitată clar de cea toscă, cu *-r-*, prin exemplele: *dimër - i*, *bri - ri*, *pleqëri*, *veshur* (în ghegă: *dimni*, *brini*, *pleqni*, *veshun*). Fenomenul rotacismului lui *-n-* s-a produs şi a evoluat în albaneză în aceleaşi condiţii cu cel din aria nordică a românei. Important este faptul că pe h. 64, între ariile cu *-n-* şi *-r-* (la sud de Tirana, pe la Kavaja, Peqin, Librazhd, Pogradec) au fost înregistrate forme contaminate: *-rn-*, *-nr-*, de acelaşi tip cu cele cunoscute în limba vechilor texte româneşti din nordul Ardealului şi Maramureş.

1.c. Laringala *h*, frecventă în dialectul gheg, apare în toate poziţiile (I, h. 8). În toscă are un joc ca în română: există fie la iniţială, fie în interiorul cuvântului, în poziţie intervocalică sau dispare cu totul. Această fluctuaţie a articulaţiei lui *h* se întâlneşte şi în alte limbi balcanice. Pe o întinsă arie din partea centrală a Albaniei (şi înspre sud, precum şi în graiurile din Italia şi Grecia), *h* apare substituit prin *f* la verbe ca *leh* „a muşca”, *shoh* „a vedea”, *njoh* „a cunoaşte”, *ftoh* „a răci” (cf. I, h. 57a, b). În toscă, *h* intervocalic dispare constant: *lahem* „mă spăl” devine *laem* (I, h. 57c). Grupul *hm* s-a redus, pe aproape întreg teritoriul albanez, la *m*: *ndihmë* „ajutor” e rostit *ndimë*, *ndim*. În zona centrală şi de nord-est, *h* poate ajunge, în acelaşi grup cu *m*, la *f*: *nifem*, *nifm* (I, h. 57c).

Aşadar, *h*, o fricativă cu articulaţie slabă, are o evoluţie identică în abaneză şi română.

1.d. Pe o arie restrânsă, mai conservatoare, din sudul Albaniei, precum şi în Grecia şi Italia, palatala *q* apare în stadiul ei străvechi *kl* (rostit cu *ĺ*) în cuvinte ca: *qaj* „plâng”, *qumësht* „lapte”, *quhem* „mă numesc” (I, h. 59a); v. h. 59a/2: *kl* în *qenë* „fost”).

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

În aceeaşi zonă sudică, şi grupul paralel *gl* (rostit *gĺ*) a evoluat la fel (I, h. 59b, vechiul grup *gl* în *gju* „genunchi”, *zgjua* „stup”, *i gjatë* „lung”).

Am reţinut reprezentarea pe hărţi a grupurilor consonantice *kl*, *gl* pentru motivul că acestea s-au păstrat mai ales în satele locuite şi de aromânii fărşeroţi, în al căror grai, după cum se ştie, *cl*, *gl* se rostesc *cĺ*, *gĺ*: *cĺaa̯je*, *gĺemu*.

1.e. Se conturează arii clare în teritoriul tosc ale palatalelor *nj*, *lj* (= *ń*, *ĺ*), care au evoluat în nord la *j*, v. I, h. 61b, *thonj* „unghii”, *të rinj* „tineri”, h. 62a, *laj*, *punoj* (într-o largă arie toscă: *lanj* „spăl”, *punonj* „muncesc”; I, h. 62b, *vaj* „ulei”, *gojë* „gură”, *bijë* „fiică”, *fëmijë* „copil”, *shkëndijë* „scânteie” (în tosca de sud, variante cu *ĺ*, acelaşi fonetism ca la fărşeroţi).

1.f. Se ştie că în albaneză există opoziţia *r*: *rr* (*r* simplu şi *r̄* forte, cu vibraţii apicale suplimentare): *ruaj* „păstrez” şi *rruaj* „bărbieresc”. Această opoziţie e neutralizată în unele graiuri tosce şi din nord-estul gheg (I, h. 9, *rruj*: *ruaj*), adică s-a generalizat *r* simplu. Reţinem această observaţie pentru a arăta că şi în aromâna din Albania s-a dezvoltat un *rr* (din *rn*); de asemenea, *r̄* (forte) există şi în dacoromâna textelor vechi.

1.g. Din perspectiva asemănărilor mari pe care româna le are cu albaneza reţinem din hărţile Atlasului câteva detalii fonetice referitoare la unele cuvinte din fondul autohton comun.

Astfel, la albanezii din Zara, de pe coasta Dalmaţiei, se păstrează grupul arhaic *rd* (care a evoluat la *rdh*) în cuvinte ca *erda* (= *erdha*) „venii”, *gard* (= *gardh*) etc. (I, h. 11b). Deci, rom. *gard* reprezintă stadiul străvechi al cuvântului comun româno-albanez.

În zona ghegă cea mai de nord şi în aria Podgoriţa, spiranta sonoră *dh* e rostită, facultativ, şi ca *ll*, o sonantă laterală al cărei echivalent românesc este *r* (de ex. *mură*, alb. *mullë*); de aici ipoteza că adj. *mare* s-ar explica prin alb. dial. *malle* (< *madhe*).

În toată aria nordică de limbă albaneză palatala *q* (= *ḱ*) a devenit africată (I, h. 13a, b; *q*, *gj* în *qafë* şi *gjak*), deci rom. *ceafă* s-ar compara cu o formă identică în albaneză.

Grupul de sunete *va*, în *vatër*, e propriu dialectului tosc, la care se raportează rom. *vatră*; în ghegă apare corespondentul *vo*: *votër* (I, h. 56).

2. În gramatică, asemănările albano-române reflectate pe hărţile Atlasului sunt, de asemenea, numeroase şi foarte importante.

2.a. Numele colective, adică cele care exprimă substanţe continui, materii indivizibile, au determinări neutre ca şi unele echivalente din română. Cele mai frecvente puncte cartografice în care astfel de nume au gen neutru se află mai ales în aria toscă (inclusiv sudul Italiei şi Sicilia), cf. I, h. 68/1 – 68/6, genul substantivelor *újë* „apă”, *mish* „carne”, *djathë* „brânză”, *lesh* „lână”, *dyllë* „ceară”, *mjaltë* „miere”. În română: *cărnuri*, *brânzeturi*, *lânuri*, plurale colective cu desinenţa *-uri*, proprie neutrelor.

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

2.b. După cum se ştie, albaneza se caracterizează prin marcarea excesivă şi diversă a opoziţiei de număr a substantivelor. Faptul acesta e reprezentat în numeroase hărţi din vol. I (h. 71a şi urm.). De exemplu, *gysh* „bunic" face pluralul în *-ë*, *-a*, *-ër*, *-re*; *grusht* „pumn": *-e*, *-a*, *-ë* (θ), *-ër*; *nip* „nepot": *-a*, *-ër* (*-ën*), *-ëra* (*-ra*, *-na*), *-e*, *nīp*; *gisht* „deget": *-a*, *-ërinj*, *-inj*, *-ri*, *-ër*, *-ra*, *-re*, *-e*. La fel, cu numeroase forme de plural sunt: *prift* „preot": *-ërinj*, *-in*, *-a*, *-ër* (*-ën*), *-ra*, *-re*, *-e*; *përrua* (comp. rom. *pârâu*, *-aie*, *-ăie*, *-uri*): *pêrenj* (*prenj*), *prej*, *përon*, *-oj* (*proj*) (*-oja*), *pronje* (*-oje*), *projna*, *pronjëre*, *prora*; *gardh* (comp. rom. *gard*, *-uri*): *gardhe*, *-a*, *-na*, *-ni*, *e̯i̯*, *-ice*, *-ie*, *-inj*, *-inie*; *gierdhe*, *gardhnje*.

Opoziţia de număr este exprimată, în unele cazuri, şi prin modificări în structura radicalului: *dash – desh* „berbece", *djalë – djem* „băiat", *yll – yje* „stea", *kulaç – kuleç* „colac", *thelb – thalb* „sâmbure, miez", *lepur – lepuj* „iepure", *kërmill – kërmij* „melc", *kalë – kuaj* „cal", *vëlla – vëllezër* „frate". În alte cazuri opoziţia este neutralizată: sg. *nxënës* – pl. *nxënës* „şcolar"; ea se reface în cursul declinării.

Nu am luat în seamă aici variantele care apar la formele articulate, de ex. *mulli* „moară", art. *mulliri*, cu acuzativul *mullirin* şi *mullinë*; *sy* „ochi", art. *syri*, cu acuzativul *syrin* şi *synë* etc.

Aşadar, din examinarea hărţilor Atlasului, rezultă, ceea ce gramaticile albaneze au consemnat mereu, că această limbă are o flexiune nominală foarte bogată. Nu e o exagerare să spunem că şi româna, limbă romanică, se caracterizează prin numeroase morfeme care exprimă opoziţia de număr la substantive.

2.c. Există în albaneză unele substantive inanimate care au determinări masculine la singular şi feminine la plural. Acestea aparţin aşa-numitului gen ambigen. Ele se caracterizează întocmai ca neutrele româneşti. În harta 137 (vol. I) acest gen este ilustrat cu subst. *mal* „munte" în sintagma *mali i nalt* (masc.) cu pl. *male të larta* (adjectiv feminin) ca şi, de exemplu, rom. *cătun frumos* (masc.) şi *cătune frumoase* (fem.). „Ambigenul" este specific dialectului gheg; sunt însă arii cu „ambigen" şi în toscă.

2.d. Hărţile 89a, b reflectă procesul aglutinării articolului proclitic al adjectivului în structura substantivului precedent: *lopa e kuqe* „vaca a roşie" apare, în numeroase puncte dispersate pe întregul teritoriu, cu articolul adjectival „înghiţit" de finala substantivului: *lopa kuqe* sau *lope kuqe*. La fel, *viçi i zi* „viţelul al negru" devine *viçi zi*. Aceste realizări concrete din limba vorbită pun în lumină, chiar dacă substantivul din sintagma dată este articulat (*lopa*, *viçi*), procesul apariţiei postpunerii articolului în albaneză şi română: *vacă a neagră* a devenit *vaca neagră*, *viţelu al negru* > *viţelul negru*. Ipoteza aceasta, privitoare la originea articulării enclitice, este cunoscută în lingvistica românească de multă vreme.

2.e. Perfectul compus al verbelor de mişcare se formează cu auxiliarul *kam* „am", ca în română: *kam shkuar* „am mers", *kam dalë* „am ieşit" (I, h. 125a). Se abate de la această regulă de uniformizare a auxiliarului la toate categoriile de verbe graiul din Cosovo, unde verbele intranzitive au auxiliarul *jam* „sunt" la

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

perfect: *jam shkue* lit. „sunt mers” (ca în Romania Occidentală), calchiat probabil după sârbo-croată.

2.f. Viitorul indicativ se formează ca în română.

α. *do* „vreau” + conjunctivul: *do të shkoj* „o să merg”; *do* este invariabil şi, probabil, impersonal, ca şi *o* (lat. *volet*), corespondentul românesc, care s-a impus relativ târziu în textele scrise. Construcţia albaneză cu *do* + conj. este generală în ambele dialecte principale (I, h. 126);

β. *kam* „am” + conjunctivul: *kam të shkoj* „am să merg”, păstrată astăzi numai în graiul din sudul Italiei şi din Sicilia (I, h. 126); auxiliarul *kam* este variabil după persoană şi număr, ca şi corespondentul românesc. Construcţia de tipul *am să merg*, generală şi populară, reflectă procesul balcanic al substituirii infinitivului (*am a cânta*) prin conjunctiv. Foarte probabil că şi în albaneză apariţia structurii cu conjunctiv, izolată astăzi într-un grai periferic, se explică în acelaşi mod;

γ. *kam* „am” + *për të* + participiul: *kam për të shkuar* „am de mers” şi *kam* + *me* + participiul „am de mers” (şi „am a merge”). În ambele construcţii, frecvente în ghegă, cu valoare de viitor (un viitor al necesităţii), numai auxiliarul este variabil după persoană şi număr (I, h. 126).

2.g. Infinitivul albanez se exprimă analitic, printr-o construcţie cu participiu: *për të* + part. (*për të punuar*), frecvent în toscă şi *me* + part. (*me punue*), generală în ghegă. În sudul Albaniei, în Grecia şi Italia, lipseşte „infinitivul”, folosindu-se, în loc, conjunctivul (I, h. 130). De fapt, infinitivul albanez exprimat prin participiu precedat de prepoziţie este echivalent cu supinul românesc, o construcţie identică structural şi având valoarea infinitivului. Comparaţia cu albaneza e o dovadă că supinul românesc a apărut ca o consecinţă a dispariţiei infinitivului propriu-zis.

2.h. În albaneza de sud, particula pronominală *u* la persoana a II-a plural a imperativului este intercalată între temă şi desinenţă, de exemplu: *uluni* (*ul* - *u* - *ni*) „aşezaţi-vă” (lit. „aşeza-vă-ţi”), *lahuni* (*lah* - *u* - *ni*) „spălaţi-vă” (lit. „spăla-vă-ţi”) (I, h. 135a, b). Formele verbale cu interpolarea lui *u*, indice de reflexiv-pasiv (la sing.: *lahu* „spală-te”), se pot compara cu cele din română de felul: *duce-vă-ţi* (de la *duceţi-vă-ţi*, cu disimilare).

2.i. Verbele incoative se construiesc cu propoziţii conţinând conjunctivul în toscă şi cu infinitivul în ghegă: tosc. *filloi të pijë*; gheg. *filloi me pī* „începu să bea” (I, h. 142). Construcţia propoziţională (analitică) cu conjunctivul e balcanică, cunoscută şi românei.

2.j. Verbul modal impersonal *duhet*, corespunzător lui *trebuie* din română, construit cu participiul, e notat într-un singur punct, din Labărie, în sudul Albaniei: *duhet punuar*, rom. *trebuie lucrat*. Construcţia *duhet* + part. este, totuşi, obişnuită în limba vorbită. Mai frecvent, însă, după datele din Atlas (I, h. 144), este cea cu conjunctivul: *duhet të punosh* „trebuie să munceşti”, cu un subiect general, exprimat, ca şi în română, prin persoana a II-a singular.

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

De notat şi construcţia echivalentă din ghegă, cu infinitivul: *duhet me punu* (ca în Romania Occidentală, de ex. fr. *il faut travailler*).

2.k. Propoziţiile finale se construiesc în toscă cu conjunctivul, ca în română: *vete të pres dru*, rom. mă duc *să tai lemne*. Cu aceeaşi valoare sintactică apare şi construcţia infinitivală *për të* + participiu: *vete për të prerë dru* care corespunde construcţiei cu supin din română: mă duc *la tăiat* lemne.

În ghegă, finala e redată prin infinitiv: *vete me pre dru* sau *vete për me pre dru* (I, h. 145), echivalat în română tot prin supin.

Am stăruit în mod special asupra materialului dialectal catografiat din vol. I al Atlasului pentru a arăta că pot exista dovezi suplimentare privitoare la faptul că asemănările dintre română şi albaneză nu se reduc, aşa cum se crede de obicei, la vocabular, ci cuprind şi numeroase fenomene de fonetică şi gramatică. Aceste asemănări de esenţă nu par întâmplătoare şi nici dezvoltate târziu. Ele păstrează înrudirea genetică, printr-un substrat comun, a celor două idiomuri.

Fenomenele pe care le-am prezentat aici au format obiectul unor cercetări amănunţite pe care le-am făcut de-a lungul timpului: vocala *ă*, consoana *h*, rotacismul, genul neutru, imperativul, supinul, postpunerea articolului etc. şi pe care le-am publicat în *Studii de istorie a limbii române*, I, II, Editura Academiei Române, 2007, 2009; cele mai multe lucrări se află în volumul *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române, Institutul Român de Thracologie*, Bibliotheca thracologica, VIII, 1995.

3. Volumul al II-lea al Atlasului dialectal al limbii albaneze cuprinde materialul lexical, organizat, după cum am arătat mai înainte, pe domenii semantice, mai exact, pe terminologii ale vocabularului popular. Multe hărţi conţin un corpus de sinonime foarte bogat. Acestea sunt, pentru albanişti, surse de material (arhaic, dialectal, popular) pentru studii onomastice de mare interes pentru lingvistica balcanică în general.

Aici ne-am oprit, ca şi în cazul precedent, asupra acelor cuvinte străvechi pe care albaneza le are în comun cu româna. Observaţiile pe care le-am făcut (dispersiune dialectală, variante arhaice etc.) pot fi considerate ca adaos la cercetările monografice pe care le-am publicat în *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985. Am aranjat cuvintele în ordinea hărţilor din Atlas.

gjëmb (h. 166), cu care se compară rom. *ghimpe*, apare numai în toscă şi în ghega de mijloc. În toscă e înregistrată şi var. învechită *glemb*, *glem*, cu *gl*.

mace (h. 178) e un cuvânt cu răspândire generală, aşadar comparaţia cu rom. *mâţă* nu trebuie exclusă, mai cu seamă că în aria Shkodrei e înregistrată şi var. *mitsë* şi chiar *mãtse* (cu *a* nazalizat). Echivalentul moţional (h. 176, *maçok*) apare sub variante care se disting prin segmentul final: *maçok*, *maçek*, *maçor*, *maçur*.

gomar (h. 182) e cunoscut în ghegă, precum şi în albaneza din Cosovo şi Macedonia, cu var. *magar*, ca în română; în aceleaşi arii, şi der. fem. *magaricë* „măgăriţă” (h. 183).

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

mëz, *-i* (şi var. *mës*, *mãz*, (h. 187) se află pe toată harta Albaniei, cu puţine sinonime în toscă şi în graiul din sudul Italiei. În sud, la Himara (pct. 121), unde sunt mulţi aromâni, apare var. *mëndz*, *-i* (cu *dz*) şi tot în sud (pct. 119, 139), fem. *mëzë*, *-a*, ca rom. *mânză* (v. şi h. 205, *mëzat*).

mushk(ë), *-a* (h. 188) e cunoscut în toate graiurile albaneze, inclusiv cele vorbite în afara Albaniei. *Mushkë* coexistă cu m. *mushk*, *moshk*, aşadar, un radical identic cu cel din rom. *muşcoi*, fem. *muşcoaie* (arom. *muşcu*).

berre, *-t* (şi *berra*, *-t*) la pl. „ovine, vite mărunte”, sinonim al lui *dhen*, *-t* (h. 189) apare incidental, spre Durrës, în Mirdita şi mai ales în aria Podgoriţa, din Muntenegru. Cu pl. *berre* se compară rom. *bâr* (mai ales în: *bâr, oaie*), interjecţie de mânat oile.

dash, *-i* „berbece” (h. 190) e atestat în tot ţinutul de limbă albaneză, un element moştenit; se raportează la acesta rom. *daş* „miel” atestat incidental în Muscel (dar general în aromână şi meglenoromână, cu înţelesul de „miel”).

shtjerrë, *-a* (şi var. *shqerrë*, *shqjerrë* şi m. *shterr*, *-i*, *shter*) „miel” e cunoscut numai în tosca dinspre Pogradeţ şi Corcea, unde se află şi mulţi aromâni (h. 191, *qengj*, *-i*, şi h. 193, *millor*, *-i* „mior”, termenul general). De notat că înţelesul de „stearpă” (despre animale şi oameni) nu apare pe hartă: acesta e cunoscut în alte surse lexicale (*shtirë* subst. „vită stearpă, ştiră”; v., totuşi, h. 351 *djerr*, *-i* „pârloagă”, loc necultivat”, cu sinonimele *shtaire* (= *shtirë*) în Myzeqeja şi *shtjer*, *-a*, *shterp*, *-a* în Macedonia.

cjap, *-i* „ţap” (h. 196) e răspândit pe tot teritoriul de limbă albaneză. Totuşi, spre Corcea, izolat, şi *përç* (rom. *pârci*, cuvânt slav).

kec, *-i* „ied” (h. 197), cuvânt general în toscă, pe care l-am compara cu rom. *cheţ*, interjecţie de mânat iezii şi caprele. În nordul Albaniei (şi în Cosovo, Muntenegru, Macedonia) e folosit numai *edh* (şi *kedh*, contaminat cu *kec*) din lat. *haedus*, menţinut, probabil, şi prin contactul cu păstori români.

ftujë, *-a* „vătui, iadă de 1–2 ani” (h. 198, şi *ftunj*, *ftujk*, *ftujëz*, *ftule*, *vetule* (v. şi h. 199, *ftujak*, *-u*). Am reţinut acest cuvânt pentru că rom. *vătui* e atribuit substratului de către unii lingvişti.

shytë, *-a* (h. 200) e un termen general. Nu apar şi variantele *čutë* şi *sutë*, cunoscute din alte surse.

mështjerrë, *-a* „juncă” (h. 234), un termen cu răspândire generală, exceptând zona Elbasan, Corcea, unde e înregistrat cu acest sens *mëzore*, derivat de la *mëz*, ca rom. *mânzare* „oaie cu lapte”; *mështjerrë* ar fi rezultat, probabil, din contaminarea lui *shtjerrë* cu *mëz*, *mëzore* (v. şi h. 191).

mëzat, *-i* „mânzat, tăuraş, junc” (h. 205) e cunoscut în ghegă şi în puncte izolate din tosca de sud. Face parte din familia de derivate a lui *mëz*, cu aceeaşi structură lexicală ca a rom. *mânzat* (v. şi h. 187 *mëz*).

sorrë, *-a* „cioară” (h. 210), cuvânt general ca şi rom. *cioară*; în tosca de est: *galë* „corb” (comp. rom. *gaie*).

gjon, *-i* (h. 218) este definit în FS ca „pasăre răpitoare, mai mică decât cucuveaua, care cântă în nopţile de vară”. E un cuvânt cunoscut numai în toscă şi la

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

arbăreşii din Italia. În Myzeqeja apare cu sensul „pasărea nopții”, iar în Dalmația „pasăre rea”. Rom. *ghionoaie* e un derivat intern.

rosë, *-a* (h. 226), cu care s-ar compara rom. *rață*, apare pe întregul teritoriu. În ghegă, mai rar, se foloseşte *rikë* (în română, *rică* e interjecție de strigat rațele).

këpushë, *-a* (h. 232), la care se raportează rom. *căpuşă*, e cunoscut numai în toscă.

kopile, *-ja* „fată” apare într-un singur punct cartografic, la arbăreşii din Italia (h. 245). Semnificația este identică cu a rom. *copil*.

gjysh, *-i* şi *gjyshe*, *-ja* „bunic, bunică” (dinspre tată, ori dinspre mamă) (h. 253) sunt cuvinte frecvente în toate graiurile albaneze. În română, *ghiuj* s-a specializat semantic pentru „bătrân”, folosit numai la masculin (astăzi apare destul de rar).

kurm, ca sinonim al lui *trup*, se află numai în albaneza din Grecia şi din Italia (h. 267 „trup”). Termenul slav e aproape general, cu observația că în graiurile de nord coexistă cu sinonimul latin *shtat*. De la *kurm* e derivat vb. *kurmoj* „a tăia un lemn de-a curmezişul” la care s-ar raporta rom. *a curma*. Totuşi, difuziunea alb. *kurm* în aria sudică ar fi în avantajul explicației prin greacă.

fyell „fluier” e folosit metaforic în *fyelli këmbës* ca în română: *fluierul piciorului* (v. h. 279, în puncte din aria Corcea, dar şi în nord, în Mirdita). În graiurile din Grecia apare o formă mai apropiată de română: *flojer e këmbës*.

shkrep vb. „a scăpăra” e înregistrat în câteva puncte din sud cu sensul „a aţâța (focul)”: *shkrep zjarrin* (h. 292).

gudulis vb. (rom. *a gâdila*) e general în toscă (h. 293). Unii lingvişti pun în legătură etimologică cele două cuvinte.

shkrum (şi *shkrump*, *shkumz*, *-a*) însemnând „funingine, tăciune” (h. 312 „blozë”) e rar: un punct lângă Tirana, altul în Labărie (în sud) şi două puncte în Cosovo. Cu acelaşi sens e folosit şi *shpuzë* într-un punct din sudul Cosovei.

krunde, *-t* pl. „tărâțe” (h. 315) e cunoscut în aproape toate zonele de limbă albaneză (inclusiv țările limitrofe din nord). Se compară cu rom. *grunz*, ar. *grundă*, megl. *grunj*; v. şi h. 364 „plis, -i”, unde figurează *grund*, *-a* în Cosovo şi Macedonia cu înțelesul de „bulgăre de pământ, glie, brazdă”.

ajkë, *-a* „smântână” (şi var. *alkë*, h. 328) e general în dialectul tosc. S-ar compara cu *aică* din dacoromâna veche (azi *arichiță* „ceea ce rămâne din zer după ce se extrage urda”, DA, s.v.). De observat că *ajkë* apare în ghegă (inclusiv în graiurile albaneze din Cosovo, Macedonia şi Muntenegru) cu sensul de „usuc” (din lână), v. h. 392, *lyrë*, *-a* (e *leshit*)”, sens cunoscut şi în albaneza din Grecia.

mullëz, *-a* „cheagul de brânză; stomacul de miel folosit pentru cheag” e general în toscă, dar şi în Cosovo (h. 331). E un termen comparabil cu rom. *murză*. În arii dispersate din ambele dialecte apare şi *rrëndë* (*rrân*, comp. rom. *brânză*.).

këpucë, *-a* „pantof, gheată” există în ambele dialecte (h. 335). Unii lingvişti (Miklosich, Philippide, Jokl ş. a.) pun în legătură etimologică acest cuvânt cu rom. *căpută*, ar. *câpută*.

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

sumbull, *-a* (var. *sumull*, *sumell*, *sumbë*, *thumbi*, *thumbëz*, *thumbuz*) „nasture, copce” (h. 339, kopsë), cuvânt cu care s-ar compara rom. *sâmbure*.

stan, *-i* „stână” (h. 340) apare în toată Albania (sinonim cu *kasolle* în Muntenegru, *këlive* în nordul Greciei, în zone aromâneşti). Originea autohtonă a rom. *stână*, alb. *stan* e susţinută de mulţi lingvişti.

tsark, *-u* „ţarc, ocol” şi var. *thark* (h. 341). Cuvântul e comparabil cu rom. *ţarc* şi e răspândit mai ales în Myzeqeja.

shtrungë, *-a* „strungă, ţarc, ocol” e general (h. 342), ca şi corespondentul românesc *strungă*.

shterp, *-a* „pârloagă, pământ înţelenit” (h. 351) apare cu acest sens (mai frecvent *djerr*, *lëndinë*) numai în câteva puncte din Macedonia (comp. rom. *sterp*, despre pământul nelucrat).

grep, *-i* „săpăligă” (h. 352, „çapë”), cu înţelesul general de „undiţă, cârlig” (spre Pogradeţ, în sud, înseamnă „grep, furcă”, h. 376), care ar fi în legătură etimologică cu rom. *grapă*.

grihë, *-a* „gresie de ascuţit coasa” (h. 381) e un termen general, legat etimologic de verbele *grih* „a ascuţi cu gresia”, grij „a roade, a tăia subţire”. Din aceeaşi familie etimologică face parte verbul *gërryej* „a râcâi, a răzui, a roade”, de la care a derivat *gërresë* „răzuitoare” (acestea nu figurează în Atlas) la care se raportează rom. *greasă*, *gresie* (cu schimbare de declinare).

argali, *-ja* (var. *argëli*), în albaneza de sud, din Grecia şi sudul Italiei, cu sensul de „război de ţesut”, comp. rom. *argea* „război de ţesut”. Termenul albanez (v. h. 382 „avlëmend”) s-ar identifica şi cu gr. *αργαλειός*, id.

kërig, *-a* (*krriga*, *-t*, *krrigëz*, *-a*) „cârlig de împletit ciorapi, andrea”, în Mallakastër (sudul Albaniei), h. 386 „shtizë, -a”. Am reţinut acest cuvânt regional pentru că sunt lingvişti care consideră rom. *cârlig* ca aparţinând substratului.

kurth, *-i* (*kurth*, *-a*) „cursă” (de prins şoareci etc.), rom. *cursă*; apare în ghega de nord şi, tot pe acolo, *hekura*, *-t*, pl. comparabil semantic cu rom. *fiare* pl. „cursă” (h. *çark*, *-u*).

vatër (I, h. 56), rom. *vatră*, e cunoscut în toscă; în ghegă: *votër*.

Prin urmare, în Atlas apar 40 de cuvinte pe care albaneza le are în comun cu româna. Ele aparţin fondului lexical străvechi moştenit din idiomurile vorbite în aria balcanică înainte de cucerirea romană. O cercetare monografică a acestor cuvinte am făcut în volumul citat mai sus; aici ne-am limitat la simpla menţionare a lor. Nu am reţinut în rândul acestora cuvintele înregistrate pe hărţi pentru unele particularităţi fonetice sau pentru prezenţa lor în combinaţii metaforice: *qafé*, *përrua*, *gardh*, *shterp*, *tsapë*, *bukël*, *bukuroshë*, *brez*. Am lăsat de-o parte şi cuvintele comparabile cu româna prin trăsături semantice sau de structură lexicală, cum e cazul lui *vëllam* (*fârtat*), *tamël* „lapte” (*dulce*), *lyrë* (*usuc în lână*), *shkues* „peţitor” (*mergător*), *fejoj* (*încredinţez*), *këlysh* (*căluş*), *nusez* (*miresică*, *nevăstuică*), *brezi perëndisë* „curcubeu” [*brâul lui Dumnezeu*], *shark* (*sarică*) etc. Numărul acestora este foarte bogat. În concluzie, trebuie spus că fondul lexical

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

popular cartografiat în Atlas creează împreună cu elementele fonetice şi gramaticale, toate privite din perspectiva românei, o imagine suficient de clară a înrudirii genetice a celor două limbi.

*

În 2011 Titos Jochalas a publicat la Atena două volume de cercetări asupra graiurilor albaneze care se vorbesc astăzi în Grecia[2]. Primul volum cuprinde texte cu conţinut divers (basme, snoave, amintiri, frânturi folclorice sau de limbă vorbită etc.), însoţite de note, explicaţii, comentarii, iar al doilea un bogat registru lexical întocmit pe baza acestor texte.

Am reţinut din glosarul lui Titos Jochalas cuvintele albaneze care au corespondente identice sau asemănătoare în română. Unele dintre ele sunt atestate şi în punctele cartografice greceşti din Atlasul dialectal al limbii albaneze. De aceea, lista întocmită aici trebuie considerată ca un adaos la materialul lexical albano-român pe care l-am cules din Atlas[3]. Folosim transcrierea autorului; corespondentele româneşti le redăm în paranteză; glosarea priveşte în mod direct termenii albanezi; în unele cazuri, reproducem şi corespondentele greceşti.

alkë, *aljkë* (*aică, arichiță*) „usuc, unsoare în lâna oii”.

baljtë-a (*baltă*) „noroi”, gr. *η λάσπη*: *Shtëpinë e bënjëm me baltë nga botë edhé me gurë* „casa o facem cu noroi de pământ şi cu piatră”.

bardhë, i, e (*barz, bardz*) „alb”, der. *zbardhënj* „a albi”, *i zbardhur* „albit, vopsit în alb”. De remarcat şi var. *barxë*, cu *dz,* „pestriţ, cu părul cafeniu cu alb” (referitor la capre). E posibil ca var. cu *x* [= *dz*], proprie limbajului pastoral, să se fi extins din aromână.

barsë (*borţ, borţoasă*), der. *barsem* „a fi borţoasă”; cf. *barrë* „sarcină, greutate, povară”: *Ishtë me barrë* „e cu sarcină”.

berr-i, pl. *berra* (*bâr*, interjecţie de mânat oile; der. *bârâi* vb., *bârâiac*) „vite mărunte, oi, capre” (gr. το γιδοπρόβατο).

bisht-i (comp. rom. *păstaie*) „coadă”.

brez-i (*brâu*) „brâu, cingătoare”; *brezi i kalloghresë* (*brâul călugăriţei*) „curcubeu”.

bredh-i (*brad*), der. *bredhjonë-a* „brădet”.

brúshtullë-a (*brusture*).

bukur i, e (comp. rom. *bucur, bucura*) „frumos”.

buzë (*buză*), der. *buzalla-i* „buzat”; multe compuse (cu semnificaţii diverse): *buzë e kaut* „buza boului”, *buzëkuqe* buză-roşie”, *buzëbardhë* „buză-albă”, *buzëzi* „buză neagră”, *buzështrëmbërë* „buză strâmbă”.

[2] Titos Jochalas, *Η αρβανιτιά στο Μοριά (χρονικά πορείας*), I–II, Atena, 2011.

[3] Pentru observaţii de detaliu privitoare la etimologia şi dispersiunea geografică a termenilor comuni celor două limbi, a se vedea, între altele, Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1983.

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

cark-u [= tsark] „țarc, loc de odihnă pentru animale”, variantă mai veche decât *thark*, ca în rom *țarc* şi gr. *τσάρκος*.

cjap [= tsjap] „țap”.

çoke [= čoke], *cok-u* „clopoțel la gâtul caprei” (comp. rom. *cioc*).

dash-i (*daş*) „berbece”.

flojérë-a (*fluier*), comp. gr. *φλογέρα*.

fleturonj, fljutëronj (comp. rom. *fluture*) „a zbura”.

gardh-i (rom. *gard*) „grădină”, gr. *ο χήλος*: Hyri dhia ne *gardh* edhé më hënjëri domátatë „a intrat capra în grădină şi mi-a mâncat patlăgelele”.

gáti (gata).

glim-mbi; *glëmba* (*ghimpe*); var. cu *gl-* e mai veche decât *gjëmb* (la fel: *gluhë* > *gjuhë, glisht* > *gjisht, glju* > *gju*); Pishqitë kanë *gljëma* „Peştii au ghimpi”.

gushë-a (*guşă*) „bărbie, *guşă*; boală la oi”, gr. *αρρώστια προβάτων*; *gushëkuq* „pasăre cu pene roşii pe gât”.

gropë-a (*groapă*).

gjon-i (comp. rom. *ghionoaie*) „o specie de pasăre care cântă noaptea”.

hudhrë-a, hurdhë-a (comp. rom. *urdă*) „usturoi”, gr. *το σκόρδο*.

kaçullë-a, ksulje-lja (*căciulă*), der. *kaçuljer-i* „ciocârlan”; de remarcat var. cu *č*, ca în română.

kalbëtë, i, e „putred”, de la vb. *kalb* „a putrezi” (comp. rom. *călbează*) şi *qelp-qelbi* „puroi”, *qelbem* „a mirosi, a puți”.

këpucë-a [këputsë], *kupucë* (rom. *căpută*) „pantof”.

katunt-ndi (*cătun*) „sat, cătun”.

kopíl (*copil*) „servitor, slugă”, *kopílje-lja* „fată” (alb. com. *vajzë* „fată”, gr. *η κόπη*).

kurm-i (rom. *curma*) „trunchi”: *kurmi i lisit* „trunchiul copacului”, gr. *το κόρμι*).

krúnde-të (*grunz*) „tărâțe”.

maç-i, máce-a (*mâță*) „mâță, pisică”.

mal-i (*mal*) „munte”.

madh i (*mare*) „mare” adj.

mëzore-a (*mânzată*) „mânzată, văcuță de un an”.

miljor (ar. *miľor, miľoară*) „mioară”.

mullëzë-a (*mură*) „cheag”.

mushk-u şi fem. *mushkë-a* (*muşcoi*, ar. *muşcu*) „catâr”.

nëpërtë-a (*năpârcă*) „viperă, năpârcă”.

qafë-a (*ceafă*) „grumaz, gât”, gr. *τράχηλος*.

sembri-a (*sâmbră*; ~ oilor) „asociere, întovărăşire”.

sorrë-a (*cioară*) „stăncuță”.

strígëzë „vrăjitoare”; gr. *η στρίγκλα*; rom. *strigă, strigoi, strigoaie*; apare însă şi *shtrig-a* „orfan”, gr. *ο ορφανός*.

shterpë (*stearpă*), gr. *η στέρφα γίδα*.

shkrep(u) (*scăpăra*) „strălucire, scăpărare”: *i shkrépurë* „scăpărător, strălucitor”.

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

shtrepa-të (*strepede*) „viermi în brânză”: djathëtë ka *shtrepa* „brânza are viermi” (ar. *ştrepu*, reamenajat fonetic după albaneză).

shqérra-të, shtjérrë (*ştiră* „stearpă”) „miel, miei”.

shrungë-a (*strungă*): *shtrungë* thomë atje çë mjellmë „strungă spunem acolo unde mulgem”; gr. *στρούγκα*, der. *shtrungulíth* „bolovanul pe care stă ciobanul când mulge”, gr. *ο στρογγόλιδος*; Copani ve një gur edhé ja thomi *shtrungulíthi* edhé rri siprë edhé mjelj „ciobanul pune *o piatră* şi îi spunem *strunguliţă* şi stă pe ea şi mulge”. Deci, *strunga* este uşa din gardul oborului unde se mulg oile. De adăugat şi vb. *shtrungulisinj* „a mâna oile la strungă pentru muls”.

shutë-a (*ciută*) „1. umflătură la gât; 2. cornută, sin. *krrutë* „oaie cu coarne” (rom. *cornută*); var. cu *č* nu există în albaneză.

trastë-a (*traistă*).

vatrë-a (*vatră*) „vatră, cămin, focar, casă”, gr. *εστία*.

vjedh, vjedhënj (comp. rom. *viezure*) „a fura”.

xhapí-u [= *ğapí*] şi *xapí-u* [= *dzapi*] (comp. rom. *şopârlă*) „şopârlă mare şi galbenă”; de adăugat *zhapë* [= *žapë*] „carne tare; coajă tare”.

Sunt 49 de cuvinte care aparţin cu certitudine fondului comun albano-român transmis din substrat. Am adăugat la acestea următoarele cuvinte: *bisht, këpucë, mace, sembri, strigëzë* atribuite de unii cercetători fondului preroman. De asemenea, *milor* „mioară”, care provine din graiul păstorilor aromâni.

Aşadar, numărul cuvintelor comune este impresionant, ca şi cel pe care l-am degajat din hărţile Atlasului, ceea ce dovedeşte că, în ansamblul vocabularului popular, ele reprezintă un grup de cca 60 de cuvinte, foarte important în practica obişnuită a comunicării elementare.

În textele culese de Titos Jochalas din diverse localităţi din zonele Laconia, Argolida, Corint se află şi numeroase construcţii, frazeologii, expresii, sensuri speciale comune cu româna şi în multe cazuri cu greaca şi cu celelalte limbi balcanice. Reproducem aici, fără o ordine anume, o parte din acest preţios material, la care adăugăm echivalentele româneşti:

di arbërishtë: *ştie româneşte* (şi după greacă: *arvanitiqe*).

java e madhe: *săptămâna mare, java djathit: săptămâna brânzei* (cu genitivul); *java mishi: săptămâna de carne* (ablativ în albaneză, caz prepoziţional în română).

bithëpulje: cur de găină (numele popular al unei boli de piele).

sa *bën* peponi: cât *face* pepenele (= costă).

cë bën?: ce faci? (formulă de întâmpinare).

të të marrë djallëthi: *lua-te-ar dracul* (în blesteme, imprecaţii).

dalli djelli: a ieşit soarele.

menate: *de noapte*.

morratë më hëngre krietë: mă mănâncă păduchii în cap.

pucë [*putsë*]: *puţă*.

bre: bre (gr. ρε, βρε).

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)

burrë: *bărbat* „soţ”: Asanë gruasë i vdiq *burri* „acelei femei i-a murit bărbatul”.

i marrë: luat, apucat „nebun”; gr. *τρελός*.

mbecë mirë: rămâi cu bine.

i bie mirë: îi cade bine.

misérdhe (= mirë se na erdhe): *bine ai venit*.

dorëzë dim.: *mănuşă*; toartă.

tata: tată; mëmë: mamă.

këq e bukurë: *frumoasă rău* „foarte frumoasă”; ishtë semurë *keq* = e bolnav *rău* (*keq, rău* pentru superlativ).

më muar malli (të vete në katunt): *mă apucă dorul* (să merg în sat).

kljumështi u prish: laptele s-a stricat „s-a prins, s-a închegat”; şi: *kljumështi u pre*: *laptele s-a tăiat* (la fiert).

mirë-a, pl. *mira-të*: *bunele* (mitol.)

na: na (gr. να) „iată, uite, vezi”, cuvânt balcanic.

allarghu: klisha isht allarghu „biserica e departe”, cu proteza lui *a*- probabil după aromână: *alargu* (com. şi gr. *αλάργα*).

nusezë „nevăstuică”, gr. *νυφίτσα*.

L’ATLAS DIALECTAL DE LA LANGUE ALBANAISE. ELÉMENTS COMMUNS AVEC LE ROUMAIN

RESUME

L’auteur met en évidence les éléments communs entre le roumain et l’albanais à partir des données du récent *Atlas dialectal de la langue albanaise*. Il s’agit des concordances anciennes et multiples, phonétiques, morphologiques et lexicales, surtout aves le dialecte tosque. L’investigation est complétée par les observations en marge du matériel lexical commun au roumain et aux parlers albanais de Grèce, étudiés par Titos Jochalas dans son ouvrage consacré à cette région.

Academia Română
Calea Victoriei nr. 125–127

BDD-A15314 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 08:50:34 UTC)